

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt / volume: 4 • sayı/issue: 2 •(Aralık/December 2021): 388-409

İslam Hukukunda Namaz Kılmayanın Hükümü

The Jurisdiction of Abandoning the Praying (Namaz) in Islamic Law

Ahmet EKİNCİ

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
Asst. Prof., University of Kafkas Faculty of Theology Branch of Islamic Law,
Kars, Turkey

✉ ahmedekinci@hotmail.com orcid.org/0000-0003-0803-6449

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13.08.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 24.11.2021

Yayın Tarihi / Published: 30.12.2021

Atıf/Cite as: Ekinci, Ahmet. "İslam Hukukunda Namaz Kılmayanın Hükümü". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021): 388-409. <https://doi.org/10.52637/kiid.982657>

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License / Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır.

İslam Hukukunda Namaz Kılmayanın Hükümü

Öz

Türkçe'ye Farsça'dan geçmiş olan namaz, bir fıkıh terimi olarak belirli rükün ve fiillerle yapılan ibadet için kullanılmaktadır. Şekil ve mahiyeti farklı olsa da bütün ilahi dinlerde var olduğu bilinen namaz bugünkü şekliyle hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce Miraç gecesinde farz kılınmıştır. Namazın, ayet ve hadislerde imandan sonra ikinci sırada zikredilmesinden hareketle imandan sonra dinin en büyük ve en önemli rükünlerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca diğer ibadetlere kıyasla önemine binaen namaz, dinin direği olarak nitelendirilmiştir. İslam, kulların menfaatini sağlamayı ve onlardan zararı gidermeyi gaye edinmiş, insanların din, can, akıl, nesil ve mallarının korunmasını güvence altına almıştır. Mekâsîd-ı hamse olarak bilinen bu hususların başında dinin korunması yer almaktadır. Fakihler, ceza hükümleri bakımından namaz kılmama suçunu dinin korunması bağlamında ele alarak değerlendirmiş ve namazı terk edenler hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunun için de namaz kılmayanları "namazın farz olduğunu inkâr edenler" ve "inandığı halde namaz kılmayanlar" şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmuşlardır. Namaz "zaruriyyât-ı din"den yani her Müslümanın bilmesi gereken temel bilgilerden olduğu için inkâr edenin kâfir olacağı konusunda fakihler arasında icma bulunmaktadır. Bundan dolayı fakihler, namazın farziyetini inkâr edenlere verilecek cezayı irtidâd kapsamında değerlendirmişlerdir. Bir istisna olarak İslam'a yeni girdiği için bilgisizlikten kaynaklı veya şehirden uzak yerlerde yaşamasından dolayı namazın farz olduğu hakkında bilgisi olmayanın, namazın farz olduğunu inkâr etmesi mazeret kapsamında değerlendirilmiş ve küfürle itham edilmemiştir. Hanefîler'e, mezhepte tercih edilen görüşe göre Şâfiîler ile Mâlikîler'e ve Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbel'den yapılan bir rivayete göre ihmal veya tembellikten dolayı namazı terk eden küfürle itham edilmez. Şâfiîler'de bir veche, Mâlikîler'de bir kavle ve bazı selef âlimlerine göre de inandığı halde namaz kılmayan kişi dinden çıkmış sayılmaktadır. Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bir diğer rivayete göre ihmal ve tembellikten dolayı namazı terk eden kişi mürted olur. Fakihler, farz olduğuna inandığı halde namaz kılmayan kişinin öncelikli olarak tövbe etmeye davet edilmesi gerektiği, tövbe edip namaz kılması halinde serbest bırakılacağı görüşünde ittifak etmektedirler. Tövbe ettikten sonra namazı evinde kılacağını söyleyen kişi serbest bırakılır ve namaz kılıp kılmadığı takip edilmez. Tövbe etmeyip namaz kılmamaya devam etmesi durumunda kişiye verilecek cezanın ta'zir veya had cezası olması hakkında fakihler arasında görüş farklılığı bulunmaktadır. Hanefîler, zekât, oruç ve hac gibi ibadetlerin terkinden dolayı had kapsamında ölüm cezası verilmediği gibi namaz için de aynı durumun geçerli olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Hanefîler'e göre namaz kılmayan mürted olmamakla birlikte büyük günah işlemiş sayılmaktadır. Onlara göre bu kişiye verilecek ceza ta'zir cezasıdır. Mâlikîler'e, Şâfiîler'e ve Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbel'den yapılan bir rivayete göre inandığı halde namaz kılmayan Müslüman olmakla birlikte namaz kılmadığı için had suçu kapsamında öldürülür. Bazı Mâlikî fakihlere ve Ahmed b. Hanbel'den yapılan bir diğer rivayete göre namaz kılmayan mürted olup küfre düştüğü için öldürülür. Onlara göre namaz kılmayana verilen ölüm cezası irtidâd kapsamında had cezasıdır. Bu çalışmada sünî fıkıh mezhepleri ekseninde önce namazın farz olduğunu inkâr edenler hakkındaki görüşler incelenecek, ardından inandığı halde namaz kılmayanlar hakkındaki görüşlere yer verilecektir. Daha sonra namazı kılmama suçunun ispatı, suçun ispatını takiben kişiye düşünme ve tövbe etmesi için verilecek sürenin tespiti ve cezanın nasıl infaz edileceğine dair görüşler ele alınacaktır. Çalışma elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Namaz, İnkâr, Terk, Had, Ta'zir.

The Jurisdiction of Abandoning the Praying (Namaz) in Islamic Law

Abstract

Namaz (The Salah / The Praying) which has been borrowed from Persian to Turkish, is used as a term for worship with certain conditions and actions. Although the form and nature are different, the prayer which is known to exist in all divine religions and the prayer in Islam was commanded on the night of Mi'raj (the ascension of the Prophet Muhammad) about a year and a half before the Hijrah (the migration of the Prophet) in its present form. Based on the fact that it is mentioned in the second place after faith in Allah in Quran Verses and hadiths (The reports about what the Prophet said and did), it is stated that prayer is one of the biggest and most important conditions of the Islam after faith in God. In addition, the prayer is considered as a pillar of the religion and compared to other worships based on its importance. Islam aimed to benefit of the servants and to eliminate the harm from them, and guaranteed the protection of people's religion, life, mind, generation and property. The protection of the religion is one of this five main maxims known as Mekâsîd-ı Hamse. The Faqihs (the Islamic jurist) considered the crime of abandoning the praying in terms of the provisions of the punishment in the context of the protection of the religion and they expressed different opinions about the people who abandon the prayer. For this reason, they subjected those who did not pray to a binary distinction between "those who deny that the prayer is obligatory" and "those who believe that the prayer is obligatory but do not pray". There is a consensus among faqihs (ijma) that anyone who denies obligation of the prayer becomes a disbeliever. As a matter of fact, denial or disbelief of the obligation of the prayer necessitates the kufr (disbelief), as the prayer is one of the "necessities of the religion" and one of the basic informations that every Muslim should know about. For this reason, faqihs considered those who deny the obligation of the prayer as murtad (an apostate from Islam) and determined the punishment to give them within the term of apostasy in Islam. As an exception, the denial of the obligation of the prayer by a person who has no knowledge about the obligatory prayer due to ignorance because he has just converted to Islam or because he lives in places far from the city is considered as having excuse and these people have not been accused of the kufr (disbelief). According to the Madhab (an Islamic school of thought within Fiqh/Islamic jurisprudence) of the Hanafis, the Madhabs of the Shafis from Ahmad b. Hanbal, the person who abandons the prayers due to negligence or laziness is not accused of unbelief. According to an opinion among the Shafis, a Word among the Malikis and according to some Salafi scholars among Malikis, a person who does not pray despite believing of its obligation is considered as a postasy. In Hanbalis, according to another narration quoted from Ahmad b. Hanbal a person who abandons the prayer due to negligence and laziness becomes an apostate. Faqihs are unanimous in the opinion that the person who does not pray even though he believes of the prayer's obligation should be called to repent first, and if he repents and start to pray, he will be released. The person who says that he will pray at home after repentance will be also released and will not be followed whether he prayed or not. There is a difference of opinion among the faqihs about the punishment to be given to the person who does not repent and continues not to pray whether should punish with the punishment of the ta'zir or death penalty. The Hanafis defend the view that the death penalty is not imposed within the scope of the hadd for abandoning the worships such as the zakat, the fasting and the pilgrimage, and they apply the same rule for abandoning the prayers. According to the Hanafis, those who do not pray are considered to have committed a major sin, although they are not an apostate. According to them, the ta'zir punishment should be given to this person. But According to the Malikis, the Shafis and a narration from Ahmad b. Hanbal from the Hanbalis, a person who does not pray even though he believes and he is a Muslim, he should be killed within the scope of the crime of the hadd because he does not pray. According to some Maliki faqihs and an other narration from Ahmed b. Hanbal, those who do not pray should be killed because they become an apostate and disbeliever. In this study, the opinions about those who deny the obligatory status of the prayer will be examined first on the axis of the Sunni sects. Then it will be analyzed the opinions about those who believe but do not pray. After that, the evidence of the crime of not performing the prayer, also the determination of the time to be given to the person to think and to repent following the proof of the crime, furthermore the opinions on how to execute the punishment will be discussed continuously. The study will be completed with the conclusion section where the findings of the study will be evaluated.

Keywords: Prayer, Denial, Abandonment, Had, Ta'zir.

GİRİŞ

Türkçe'ye Farsça'dan geçmiş olan namaz kelimesi, Arapçadaki salât kelimesinin karşılığında kullanılmaktadır. Sözlükte, "dua etmek, tazimde ve istiğfarda bulunmak ve ibadet etmek"¹ gibi anlamlara gelen salât, bir fıkıh terimi olarak "belirli rükün ve fillerle yapılan ibadet"² için kullanılmaktadır. Şekil ve mahiyeti farklı olsa da bütün ilahi dinlerde³ ve İslam'ın ilk yıllarında var olduğu bilinen namaz,⁴ bugünkü şekliyle hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce Miraç gecesinde farz kılınmıştır.⁵ Namaz aynı zamanda Müslümanlara farz kılınan ilk ibadettir.⁶ Namazın, ayet ve hadislerde imandan sonra ikinci sırada zikredilmesinden hareketle imandan sonra dinin en önemli rükünlerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "Onlar, gayba inanırlar, namazı dosdoğru (tam ve düzenli olarak) kılarlar..."⁷, "Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl..."⁸, "... Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar..."⁹, "Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti."¹⁰ gibi pek çok ayette namaz, imandan hemen sonra zikredilmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber de birçok hadisinde namazı imandan sonra zikretmiştir. Örneğin; "İslam beş şey üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim onun kulu ve elçisi olduğuma inanmak, namaz kılmak, oruç tutmak, hac yapmak ve zekât vermektir."¹¹ buyurarak, sözlerinde imandan hemen sonra namaza yer vermiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken "Ey Muâz, sen ehl-i kitap bir kavme gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim O'nun elçisi olduğuma iman etmeye davet et. Şayet bunu kabul ederlerse onlara Allah'ın her gün beş vakit namaz kılmayı emrettiğini söyle..."¹² diyerek Allah'a ve Peygamber'ine imandan sonra sözlerinde ikinci sırada yine namaza yer vermiştir.

Namaz, diğer ibadetlere kıyasla önemine binaen dinin direği olarak nitelendirilmiştir. Namazın ibadetler arasındaki özel yerini ve değerini belirten pek çok açıklama mevcuttur. Örneğin; Hz. Peygamber "Kıyamet gününde kulun hesaba çekileceği ilk ameli namazıdır. Eğer namazı düzgün olursa selamete erip kazançlı çıkar. Namazı düzgün olmazsa kaybeder ve zararlı çıkar..."¹³ buyurarak namazın diğer ibadetlere nazaran önemine dikkat çekmiştir. Konu hakkında diğer önemli bir örnek ise Hz. Ömer'in hilafeti döneminde valilerine yazdığı

- ¹ Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), "salât" 14/464-466; Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 1/232.
- ² Ahmed b. Muhammed b. İsmail et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 172; Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire* (Matbaatü'l-Hayriyye, 1322), 1/41.
- ³ Kur'an-ı Kerim'de önceki ümmetlerin de namaz kılmakla mükellef olduklarını gösteren ayetler için bk. el-Bakara 2/83; Âl-i İmrân 3/39; el-Mâide 5/12; Meryem 19/59; el-Enbiyâ 21/73; Lokmân 31/17; el-En'âm 6/162; İbrâhîm 14/40; Tâhâ 20/14.
- ⁴ Beş vakit namaz farz kılınmadan önce kılınan namazın vakitleri ve farziyeti hakkındaki ayrıntılı bilgi için bk. Ali Yüksek, "Namaz İbadetinin Tarihi Süreci", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/2 (2018), 118-120; Metin Yiğit, "Bir İbadet Biçimi Olarak Namazın Tarihçesi", *Diyanet İlmî Dergi* 47/1 (2011), 19-30.
- ⁵ Muhammed b. İsmail b. İbrahim Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr Nâsir (Beyrut: Dâru Tûkî'n-Necât, 1422), "Salât" 8. Beş vakit namazın farz kılındığı yıl için bk. Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417), 1/255; Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kubrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410), 1/166; Bedrüddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Aynî, *Umdetü'l-kârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 4/38-39.
- ⁶ Namazın tarihsel süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ali Yüksek, "Namaz İbadetinin Tarihi Süreci", 113 vd.; Metin Yiğit, "Bir İbadet Biçimi Olarak Namazın Tarihçesi", 20 vd.
- ⁷ el-Bakara 2/3.
- ⁸ Tâhâ 20/14.
- ⁹ eş-Şûrâ 42/38.
- ¹⁰ el-Beyyine 98/5.
- ¹¹ Buhârî, "İmân" 6; Müslim b. el-Haccâc b. Müslim Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), "İmân" 5.
- ¹² Buhârî, "Meğâzî" 64; Müslim, "İmân" 7.
- ¹³ Muhammed b. İsa Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed vd. Şâkir (Mısır: Mustafâ el-Bâbî, 1395), "Salât" 6; Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *Sünen*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Metbûâtü'l-İslâmiyye, 1406), "Salât" 5.

mektuptur. Hz. Ömer mektubunda “Benim nezdinde sizin en önemli işiniz namazdır. Namazını muhafaza eden dinini (Müslüman kimliğini) muhafaza etmiş olur. Namazı zayi eden namaz dışındaki ibadetlerini de zayi etmiştir. Namazı terk edenin İslam’da payı yoktur. Namazı hafife alıp onu küçümseyen İslam’ı hafife alıp onu küçümsemiştir. Onların İslam’dan payı namazdaki paylarına göredir. Nefsini tanı Ey Abdullah ve İslam’dan payın olmaksızın Allah’ın huzuruna çıkmaktan sakın. Nitekim İslam’ın kadri/kıymeti kalbinde namaza vermiş olduğun değer kadardır.”¹⁴ sözleriyle namazın ibadetler arasındaki konumunu en güzel şekilde ifade etmiştir. Namazın ibadetler arasındaki önemini göstermesi bakımından en çarpıcı örneklerden bir diğerini ise İbn Abdülber (ö. 463/1071) ortaya koymaktadır. İbn Abdülber, kâfir olduğu bilinen bir kişinin, sözlü olarak Müslüman olduğunu belirtmese dahi, vakit namazlarını kılması durumunda Müslüman olduğuna hükmedileceğini, konu hakkında icma bulunduğunu ve bu durumun ibadetler arasında sadece namaza özgü olduğunu belirtmektedir.¹⁵

Fakihler, ceza hükümleri bakımından namazı dinin korunması bağlamında ele almışlardır. Zira kulların menfaatini sağlamayı ve onlardan zararı gidermeyi gaye edinen İslam, insanların din, can, akıl, nesil ve mallarının korunmasını güvence altına almıştır ve mekâsid-i hamse olarak bilinen bu hususların başında dinin korunması yer almaktadır. Nitekim insanlar sapkınlığa sevk eden inançsız ve bid’at ehliyle mücadele edilmesi, dinin korunması amacıyla emredilmiştir.¹⁶ İman, namaz, zekât, oruç, hac ve benzeri ibadetler de dinin korunmasına yönelik maslahatlardır. Ayrıca toplumsal boyutta dinin ihyası ile insan hayatı arasında seçim yapılması gerekecek olursa dinin ihyasının öne alınması gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹⁷

Bu bilgiler doğrultusunda dinin korunmasının, tebliğ ile varlığını güçlendirmek ve dine yönelik zararların giderilmesiyle korunması¹⁸ şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Fakihler de namaz kılmama suçunu söz konusu zararı giderme kapsamında değerlendirerek, namazı terk edenler hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunun için de namaz kılmayanları “namazın farz olduğunu inkâr edenler” ve “inandığı halde namaz kılmayanlar” şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmuşlardır.

Bu çalışmada sünnî fıkıh mezhepleri ekseninde önce namazın farz olduğunu inkâr edenler hakkındaki görüşler incelenecektir.¹⁹ Ardından inandığı halde namaz kılmayanlar hakkındaki görüşlere yer verilecektir. Daha sonra namazı kılmama suçunun ispatı, suçun ispatını takiben kişiye düşünme ve tövbe etmesi için verilecek sürenin tespiti ve cezanın nasıl infaz edileceğine dair görüşler ele alınacaktır. Çalışma, elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

1. NAMAZIN FARZ OLDUĞUNU İNKÂR EDENİN HÜKMÜ

Namaz “zaruriyyât-ı din”den yani her Müslümanın bilmesi gereken temel bilgilerden olduğu için inkâr edenin kâfir olacağı konusunda fakihler arasında icma bulunmaktadır. Bundan dolayı fakihler, namazın farzîyetini inkâr edenlere verilecek cezayı irtidâd

¹⁴ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Hasan el-A’zamî (Ebûzabi: Muessetü Zâhid b. Sultân, 2004), 2/53; Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyım el-Cevziyye, *Kitâbu’s-salât ve hükmü târikiha*, thk. Abdullah Minşâvî (Mektebetü’l-İmân, ts.), 9.

¹⁵ Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdülber, *et-Temhîd*, thk. Mustafa b. Ahmed Alevî - Muhammed Abdülkebir Bekrî (Mağrib: Vizâretü Umûmî’l-Evkâf, 1387), 4/226.

¹⁶ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, thk. Muhammed Abdüşşâfi (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1413), 174; İbrahim b. Musa eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Âli Selmân (Kahire: Dâru İbn Affân, 1417), 2/20.

¹⁷ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 175-176. Dinin korunmasının esasını “İslam”, “iman” ve “ihsan” kavramları çerçevesinde ele alan Şâtibî, bunların tamamlayıcısı olan unsurları şu şekilde sıralamıştır: 1. Tergîb ve terhîb yoluyla dine davette bulunmak, 2. Dine karşı tavır alanlara ya da onu ifsat etmek isteyenlere karşı mücadele etmek, 3. Onun esasına arız olabilecek noksanlıkları telafi etmek. bk. Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/19.

¹⁸ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nazım Büyükbâş, “İslam Ceza Hukukunda Cezalandırma ve Maslahatların Korunması Arasındaki İlişki”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 34 (Ocak 2013), 150.

¹⁹ Namazı terk edenlerin din ve vicdan hürriyeti bağlamında değerlendirilmesi için bk. Saffet Köse, *İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 104-111.

kapsamında değerlendirmişlerdir.²⁰ Bundan dolayı fakihler, namazın farzietini inkâr edenlere verilecek cezayı irtidâd kapsamında değerlendirmişlerdir.²¹ Bir istisna olarak İslam'a yeni girdiği için bilgisizlikten kaynaklı veya şehirden uzak yerlerde yaşamasından dolayı namazın farz olduğu hakkında bilgisi olmayanın, namazın farz olduğunu inkâr etmesi mazeret kapsamında değerlendirilmiş ve küfürle itham edilmemiştir.²²

1.1 İnkâr Edene Tanınacak Süre

Hanefîler'e göre Müslüman olduktan sonra dinden dönen kişiye tekrar Müslüman olması telkin edilir ve varsa şüpheleri giderilir. Şüpheleri giderilmesine rağmen Müslüman olmayacak olursa üç gün hapsedilir ve bu süreçte Müslüman olması için tekrar telkinde bulunulur. Buna rağmen yine de Müslüman olmayacak olursa öldürülür.²³ Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Ebû Yusuf'a (ö. 182/798) göre mürtedin üç gün hapsedilmesi bir zorunluluk olmayıp müstehaptır.²⁴ Mürtedin üç gün hapsedilmesinin zorunlu olmadığı görüşü "*Müşrikleri öldürün*"²⁵ ayetinde geçen öldürmenin belli bir süreyle sınırlandırılmamasına dayandırılmaktadırlar. Ayrıca Hanefîler konu hakkında Hz. Peygamber'den yapılan "*Dinini değiştireni öldürün*"²⁶ ve "*Müslümanın kanı ancak üç şeyden birisiyle helal olur. İman ettikten sonra dinden dönen, evlendikten sonra zina eden ve haksız yere adam öldüren*"²⁷ nakillerde mürtedin öldürülmesi için belli bir sürenin öngörülmemesini de delil olarak kullanılmaktadırlar.²⁸

Mâlikîler, mürtede tövbe etmesi için üç gün mühlet verilmesini, Hz. Ömer döneminde meydana geldiği rivayet edilen olaya dayandırarak hoş karşılamakla birlikte zorunlu görmemektedirler. Rivayete göre Hz. Ömer, Şam'dan Medine'ye gelen birisine Şam ile ilgili yeni bir haberin olup olmadığını sormuş ve muhatabı "*Hayır yeni bir haber yok fakat Hristiyan biri Müslüman olduktan sonra dinden döndü. Ebû Mûsâ el-Eşârî de onu öldürdü.*" cevabını

²⁰ Namazı inkâr edenin küfre düştüğüne dair icma için bk. Ebû Zekariyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhü'l-Mühezzebe* (Dâru'l-Fikr, ts.), 3/14; Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, thk. Muhammed Ali Muaviz - Salım Muhammed Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/235; Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed (Suudi Arabistan: Mecmau'l-Melik Fahd, 1416), 22/40; Ebû Tahir İbrahim b. Abdüssamed et-Tenûhî el-Mehdevî, *et-Tenbîh alâ mebdii't-tevcîh*, thk. Muhammed Belehsan (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007), 1/375; Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr Kâdî Abdülvehhâb, *'Uyûnü'l-mesâil*, thk. Muhammed İbrahim (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009), 161. Ayrıntılı bilgi için bk. Fatih Orhan, *İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Doktora, 2014), 22-25.

²¹ Cemâlüddîn Ebû Muhammed Ali b. Ebî Yahyâ el-Menbecî, *el-Lübâb fi'l-cem'i beyne's-sünneti ve'l-kitâb*, thk. Muhammed Fadlî Murad (Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.), 1/155; Abdurrahman b. Muhammed Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 1/146; Tenûhî el-Mehdevî, *et-Tenbîh*, 1/375; Kâdî Abdülvehhâb, *'Uyûnü'l-mesâil*, 161; Ebû Zekariyya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, thk. Züheyr eş-Şâviş (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, ts.), 2/146; Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 2/329; Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed Ebû'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 1/382; Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî* (Beyrut: Dâru'l-Ubeykân, 1413), 2/269.

²² Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Ahmet Sırac - Ali Cuma Muhammed (Kahire: Dâru's-Selâm, 2006), 2/1024-1025; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/329; Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed Ebû'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 1/382; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/269; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/146.

²³ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmiu's-sağîr* (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1406), 306; Ali b. Ebî Bekr b. Abdulcelil Merğînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talâl Yusuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 2/406; Alaüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed Haskefî, *ed-Dürü'l-muhtâr*, thk. Abdülmünim Halil İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 345; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. Sâid Bekdâş (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 2010), 6/114; Alaüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 2/270.

²⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/406; Haskefî, *ed-Dürü'l-muhtâr*, 345.

²⁵ et-Tevbe 9/5.

²⁶ Buhârî, "Cihâd ve's-siyer" 56; Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbni Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki (Şam: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, ts.), "Hudûd", 20; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavût - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 4/336.

²⁷ Buhârî, "ed-Diyât" 87; Müslim, "Kasâme" 6.

²⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/406; Cessâs, *Şerhu Muhtasar*, 6/113-114.

vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer ellerini semaya kaldırarak “Allah’ım ben Ebû Musa’nın yaptığından beriyim. Onu bir evde üç gün hapsedip her gün yemek verip tövbe etmeye davet etselerdi ya umulur ki tövbe ederdi.” demiştir.²⁹ Mürtedin tövbe etmeye davet edilmesi hususunda sahâbe arasında ihtilaf bulunmadığını belirten Mâlikîler, mürtedin kaç gün tövbeye davet edileceği hususunda farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Mezhepte kahir ekseriyete göre bu süre üç gündür. Bunlar tövbenin üç günle sınırlandırılmasını ise yukarıda zikredilen rivayetin yanı sıra Kur’ân’da Salih peygamberin devesini kesenler için geçen “Yurdunuzda üç gün daha yaşayın!”³⁰ ayeti ile “Bir kişinin kardeşinden üç günden fazla küs kalması helal değildir”³¹ gibi rivayetlere dayandırmaktadırlar.³²

Şâfiî mezhebinde mürtedin üç gün hapsedilip tövbeye davet edilip edilmemesi hususunda farklı kaviller vardır.³³ Mezhepte tövbe fırsatı tanımak amacıyla mürtede üç gün mühlet verilmesini savunanlar görüşlerini yukarıda belirtilen Hz. Ömer döneminde meydana geldiği rivayet edilen olaya dayandırmaktadırlar.³⁴ Fakat Şâfiî (ö. 204/820) bu rivayetin bilinmediğini ve muttasıl bir senede sahip olmadığını ifade edenlerin olduğunu kaydetmektedir.³⁵ Şâfiî, konu hakkında üç görüşün olduğunu kaydettikten sonra mürtedin tövbeye davet edilmesi konusunda belli bir süre ön görmeksizin tövbeye davet edilen mürtedin tövbe etmesi durumunda serbest bırakılacağı aksi halde öldürüleceği görüşünü tercih ettiğini ifade etmektedir.³⁶ Hanbelîler de mürtede tövbe etmesi için üç gün süre verilmesi ve bu süre zarfında hapsedilerek tövbeye davet edilmesi görüşündedirler.³⁷

1.2. İnkâr Edenin Kadın veya Erkek Olması

Hanefîler’e göre mürted kadın öldürülmezken mürted erkek, hür olup olmamasına bakılmaksızın öldürülür. Fakat mürted kadın, tekrar Müslüman olması için zorlanır ve gerekirse sopa cezası verilir. Mürted erkeğin öldürülmesiyle alakalı olarak Tahâvî (ö. 321/933), onun köle olması durumunda öldürülemeyeceğini kaydetmektedir. Diğer taraftan Ebû Hanîfe, irtidâtın anlamını kavramasına rağmen bir çocuğun irtidâd etmesi durumunda öldürülemeyeceğini ifade etmektedir.³⁸ Mâlikîler, erkek-kadın ayrımı yapmaksızın mürtedin öldürülmesi gerektiğini savunurlar. İslam’ı bilen ve irtidâtın anlamını kavramasına rağmen henüz balığı olmayan çocuğun irtidâd etmesi durumunda öldürülemeyeceği fakat sopa vb. cezalarla Müslüman olmaya zorlanacağı, balığı olması durumunda ise öldürüleceği ifade edilmektedir.³⁹ Şâfiîler ve Hanbelîler ise mürtedin öldürülmesi konusunda en sert tutumu sergileyerek erkek-kadın ayrımı yapmadıkları gibi hür-köle ayrımı da yapmamaktadırlar.⁴⁰ Hanefîler, mürtedin öldürülmesi hakkında rivayet edilen hadisler doğrultusunda mürted

²⁹ Mâlik, *el-Muvatta*, 4/1066; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Müsned* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1400), 321; Ahmed, *el-Müsned*, 1/512.

³⁰ Hûd 11/65.

³¹ Buhârî, “Edeb” 78; Müslim, “Bir” 8; Ahmed, *el-Müsned*, 3/105.

³² Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahsil*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru’l-Gurabî’l-İslâmî, 1988), 16/379-380; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Karâfî, *ez-Zahîre* (Beyrut: Dâru’l-Ğurebî’l-İslâmî, 1994), 12/40.

³³ Abdulmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab fî dirâyeti’l-mezheb* (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2007), 2/653, 17/164; Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn*, 2/147.

³⁴ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, 17/164; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1410), 1/295.

³⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/295.

³⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/295.

³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/3, 4-5, 8; Ebû’l-Ferec, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 10/78.

³⁸ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmiu’s-sağîr* (Beyrut: Âlemü’l-Kutub, 1406), 306; Ali b. Ebî Bekr b. Abdulcelil el-Merğînânî, *el-Hidâye*, thk. Talâl Yusuf (Beyrut: Dâru lhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, ts.), 2/406; Alaüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefî, *ed-Dürü’l-muhtâr*, thk. Abdulmünim Halil İbrahim (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 345; Cessâs, *Şerhu Muhtasar*, 6/113-114, 120; Kâsânî, *Bedâi’*, 2/270.

³⁹ Muhammed b. Abdullah İbn Yunus es-Sıkkîlî, *el-Câmi’ li-mesâilî’l-Müdevvene* (Mekke: Ma’hedü’l-Buhûsî’l-İlmiyye, 2013), 22/267; Karâfî, *ez-Zahîre*, 12/15; Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2004), 4/242.

⁴⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/294; Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, 17/160, 162, 165; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/3, 4-5, 8; Ebû’l-Ferec, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 10/78.

kadının öldürülmeyeceği sonucuna varmışlardır. Ayrıca onlara göre bir kişinin irtidat sebebiyle öldürülebilmesi için onun Müslümanlarla silahlı mücadeleye girmesi (muharip) gerekmektedir. Bundan dolayı kadınlar muharip olmadıkları için sırf irtidatları sebebiyle öldürülmezler. Diğer mezhepler ise mürtedin öldürülmesini öngören rivayetlerde erkek-kadın ayrımının yapılmamasından hareketle mürted kadının öldürülmesi gerektiğini savunmaktadırlar.⁴¹

1.3. İnkâr Edenin Malvarlığının Durumu

Hanefî mezhebinde mürtedin mal varlığına ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre mürtedin mal varlığına el konulur fakat tövbe edip Müslüman olması durumunda malı kendisine iade edilir.⁴² Yine Ebû Hanîfe'ye göre mürted ölecek veya öldürülecek olursa Müslümanken kazandığı mallar Müslüman vârislerine verilir. Mürted olduğu zaman diliminde kazandığı malları ise beytül mâle yani devlet hazinesine devredilir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e (ö. 189/805) göre ise recm veya kısas cezasına çarptırılanların mal varlıklarına el konulmadığı gibi mürtedin de mal varlığına el konulamaz. Onlara göre mürted ölecek veya öldürülecek olursa tüm mal varlığı vârislerine kalır.⁴³ Mâlikî mezhebinde ölen mürtedin malları fey kapsamında değerlendirilip beytül mâle devredilirken, Mâlik mürtedin dârülharbe sığınması durumunda öldüğü kesinleşmediği sürece malı üzerinde herhangi bir işlem yapılamayacağını belirtmektedir.⁴⁴ Şâfiîler, mürtedin tövbe etmesi durumunda mal varlığının kendisine iade edilmesi ancak mürted olarak ölmesi durumunda mallarının irtidâd öncesi ve sonrası şeklinde ayrıma tabi tutulmaksızın fey hükümleri kapsamında değerlendirilerek beytül mâle devredilmesi gerektiğini kaydederler.⁴⁵ Hanbelîler, mürtedin ölmesi durumunda malının akıbeti hakkında daha detaylı görüş belirtmektedirler. Nitekim Hanbelîler, mürtedin terekkesinden borçları, varsa cinayetten ötürü diyeti ve ailesi ile bakmakla yükümlü olduğu yakın akrabalarının nafakası ayrıldıktan sonra kalan malın fey kapsamında beytül mâle devredilmesi gerektiğini savunurlar.⁴⁶

2. İNANDIĞI HALDE NAMAZ KILMAYANIN HÜKMÜ

Hanefîler'e, mezhepte tercih edilen görüşe göre Şâfiîler ile Mâlikîler'e ve Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbel'den yapılan bir rivayete göre ihmal veya tembellikten dolayı namazı terk eden küfürle itham edilmez.⁴⁷ Şâfiîler'de bir veche,⁴⁸ Mâlikîler'de bir kavle ve bazı selef âlimlerine göre de inandığı halde namaz kılmayan kişi dinden çıkmış sayılır.⁴⁹ Hanbelî

⁴¹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ali Toksarı, "Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele", *Bilimname* 8/2 (2010), 55-57; Orhan, *İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi*, 36 vd.

⁴² Şeybânî, *el-Câmiu's-sağîr*, 305.

⁴³ Şeybânî, *el-Câmiu's-sağîr*, 307; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/407.

⁴⁴ Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 2/596; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ebî'l-Kasım Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416), 4/603.

⁴⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/294-295.

⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/9.

⁴⁷ Menbecî, *el-Lübâb*, 1/155; Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur*, 1/146; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 2/651; Nevevî, *el-Mecmu'*, 2/146; Muhammed b. Muhammed el-Abderî İbnü'l-Hâc, *el-Medhal* (Dâru't-Turâs, ts.), 1/213; Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî Kâdî Abdülvehhâb, *el-İsrâf'alâ nüketi mesâ'ilî'l-hilâf*, thk. Habîb İbn Tâhîr (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1420), 1/352; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/272-273.

⁴⁸ Vech; Şâfiî'nin öğrencilerinin (ashâb) ve mezhep müctehitlerinin onun usulünden ve kaidelerinden hareketle ürettikleri görüşlere denir. Bk. Muhiittin Özdemir, *Şâfiî Fırû' Fıkah Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi* (Marmara Üniversitesi, Doktora, 2010), 157; İmran Hüseyin Çelik, *İslam hukuk Tarihinde İmam Nevevî ve Fikhî Tercihleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora, 2020), 102; Musa Kazım Bakır, *Horasan Şâfiîliği ve Râfiî* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora, 2019), 19.

⁴⁹ Nevevî, *el-Mecmu'*, 3/14, 16; Ali b. Ahmed el-Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, thk. Yusuf Muhammed el-Bekâî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414), 1/102; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 2/149; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 20/97; Muhammed b. Nasr b. Haccâc el-Mervezî, *Ta'zîmü's-salât*, thk. Abdurrahman Abdülcebbar (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1406), 2/929.

mezhebinde Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) aktarılan bir diğer rivayete göre ihmal ve tembellikten dolayı namazı terk eden kişi mürted olur.⁵⁰

Fakihler, farz olduğuna inandığı halde namaz kılmayan kişinin öncelikli olarak tövbe etmeye davet edilmesi gerektiği, tövbe edip namaz kılması halinde serbest bırakılacağı görüşünde ittifak etmektedirler. Tövbe ettikten sonra namazı evinde kılacağını söyleyen kişi serbest bırakılır ve namaz kılıp kılmadığı takip edilmez. Kişinin tövbe etmeyip namaz kılmamaya devam etmesi durumunda kişiye verilecek cezanın ta'zîr veya had cezası olması hakkında fakihler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır.⁵¹

2.1. Ta'zîr Cezası⁵²

Hanefiler, zekât, oruç ve hac gibi ibadetlerin terkinden dolayı had kapsamında ölüm cezası verilmediği gibi namaz için de aynı durumun geçerli olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Hanefiler'e göre namaz kılmayan mürted olmamakla birlikte büyük günah işlemiş sayılmaktadır.⁵³ Hanefiler, namaz kılmayana verilecek cezanın had cezası olmadığını ispat için *"Müslümanın kanı ancak üç şeyden birisiyle helal olur. İman ettikten sonra dinden dönen, evlendikten sonra zina eden ve haksız yere adam öldüren"*⁵⁴ hadisini delil olarak kullanırlar.⁵⁵ Nitekim ilgili hadiste üç durum dışında herhangi bir şekilde Müslüman kanının akıtılmasının caiz olmadığına vurgu yapılmış ve bu durumlar arasında namaz kılmayan zikredilmemiştir.

Şâfiî mezhebinde namaz kılmayanın had kapsamında öldürülmesi gerektiği yönündeki hâkim görüşe karşın mezhepte Müzenî'nin, (ö. 264/878) inandığı halde namaz kılmayanın had cezası kapsamında öldürülmesinin caiz olmadığını, namaz kılmaya zorlamak için ta'zîr cezası kapsamında hapsedilmesi gerektiğini savunduğu nakledilmektedir.⁵⁶ Aynı şekilde Mâlikî fakihlerinden Ali b. el-Mufaddal b. Alî el-Makdisî (ö. 611/1214) namaz kılmayana verilecek cezanın ta'zîr cezası olduğunu savunmaktadır.⁵⁷ İbn Dakîkûl'id (ö. 702/1302)de yukarıda verilen hadisten hareketle namaz kılmayanın had değil de ta'zîr ile cezalandırılması gerektiğini ifade ettikten sonra Cüveynî'nin (ö. 478/1085) de bu görüşte olduğunu nakletmektedir.⁵⁸

2.2. Had Cezası

2.2.1 Namaz Kılmama Had Cezası

⁵⁰ Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hılâf* (Beyrut: Dâru lhyâit-Turâsî'l-Arabî, ts.), 1/402-403; Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Haccâvî, *el-lknâ'*, thk. Abdüllatif Muhammed es-Sübki (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/75; Mansur b. Yunus el-Behûdî, *Keşşâfû'l-kınâ' an metni'l-lknâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/229; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/329.

⁵¹ Ahmed b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed, Adil Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 2/525.

⁵² Ta'zîr cezaları ise had ile kısas cezaları dışında kalan ve verilecek cezanın gerek miktarı gerekse uygulaması yetkili organa bırakılan cezalardır. Ta'zîr cezasının takdir ve uygulama yetkisi kural olarak içtihadı ehliyeti bulunan devlet başkanı ile ona niyabet eden kadılara tanınmıştır. Ta'zîr cezasının şekil ve miktarının belirlenmesinde suçun türü ve büyüklüğü, suçlunun hali ve yol açtığı zararlar suçun işlenmesine etki eden unsurlar dikkate alınmaktadır. Bu sebeple ta'zîr cezaları sabit olmayıp toplumun âdetlerine ve zamanın şartlarına göre değişiklik arz edebilmektedir. Ta'zîr için öngörülen cezalar işlenen suçta göre bedenî ceza, mali ceza, kınama, hak mahrumiyeti ve hürriyeti kısıtlama şeklinde farklılık göstermektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993), 24/35; Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-lhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1937), 4/79; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 3/181; Tuncay Başoğlu, *"Ta'zîr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03 Ekim 2021).

⁵³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 8/206; Menbecî, *el-Lübâb*, 1/157.

⁵⁴ Buhârî, *"Diyât"* 87; Müslim, *"Kasâme"* 6.

⁵⁵ Kudûrî, *et-Tecrid*, 2/1024-1025.

⁵⁶ Cüveynî, *Nihâyeti'l-matlab*, 2/651; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/146; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/525.

⁵⁷ Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb İbn Dakîkûl'id, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu ümdeti'l-ahkâm*, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 2/218-219.

⁵⁸ İbn Dakîkûl'id, *İhkâmü'l-ahkâm*, 2/218.

Mâlikîler inandığı halde namaz kılmayanın had cezası kapsamında öldürüleceğini belirtirler. Mezhepte namazı kılmayana verilen ölüm cezasının irtidâd cezasından dolayı mı yoksa namaz kılmama suçu kapsamında mı verileceği tartışmalıdır. Mezhepte meşhur olan görüşe göre inandığı halde namazı terk eden büyük günah işlemekle birlikte mürted olmaz.⁵⁹

Şâfiîler inandığı halde namaz kılmayanın öldürülmesi gerektiğine dair delil olarak *"Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe ederler, namazlarını kırlarlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın"*⁶⁰ ayetini gösterirler. Onlara göre ayette müşriklerin öldürülmesi emredilmiş, devamında ise iki şartı birlikte yerine getirenler bundan istisna tutulmuştur. Bu şartlar ise tövbe etmek ve namaz kılıp zekât vermektir. Şâfiîler, ayette bildirilen iki şarttan sadece birinin yerine getirilmesini yeterli bulmamaktadırlar. Onlara göre sadece tövbe edilip namaz kılınmayacak olursa ilgili ayet doğrultusunda yine de ölüm cezası gerekmektedir. Ayrıca *"Namaz kılanları öldürmekten men edildim"*⁶¹ hadisini delil olarak getiren Şâfiîler, bu hadisin namaz kılanın kanının koruma altında olduğunu, namaz kılmayanın kanının ise bu koruma kapsamına dâhil edilmediğini, dolayısıyla ilgili rivayetin namaz kılmayanın öldürülebileceğine dair delil olduğunu savunurlar.⁶² Bu bağlamda Şâfiî, namaz kılmayanın öldürülmeyeceğini söyleyen fakihleri hata yapmakla itham etmektedir.⁶³

Hanbeli mezhebinde Ahmed b. Hanbel'den yapılan bir rivayete göre namaz kılmayan Müslüman olmakla birlikte had suçundan dolayı öldürülür. Mezhepte bu görüş İbn Batta (ö. 387/997) tarafından tercih edilmektedir.⁶⁴ İbn Kudâme (ö. 620/1223) ve Ebü'l-Ferec (ö. 682/1283), İbn Batta'nın namaz kılmayanın kâfir olmayacağını, mezhepteki görüşün de bu yönde olduğunu ve konu hakkında mezhepte ihtilaf bulunmadığını ifade ettiğini nakletmektedirler.⁶⁵

Hanefîler, namaz kılmayanın öldürüleceğini savunanların te'vile açık nasların zahir anlamlarından hareket etmelerinden dolayı yanlış hüküm verdiklerini, oysa bu nasların te'vile açık olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin; Hanefîler, namaz kılmayanların öldürülmesi gerektiği görüşünde olanların ileri sürdüğü *"Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe eder, namazlarını kırlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın. Allah yarlıgayıdır, bağışlayıcıdır"*⁶⁶ ayetinin iki şekilde anlaşılabileceğini belirtmektedirler.

1. Müşrikler tövbe ettikten sonra namaz kılıp zekât verecek olurlarsa öldürülmezler. Ayette tövbe etmenin tek başına yeterli olmayıp, tövbe ile birlikte kişinin namaz kılıp zekât vermesi gerektiği de vurgulanmaktadır.

2. Müşrikler tövbe ettikten sonra namaz kılmamanın ve zekât vermenin farzietini kabul ettiklerinde bunları yapmasalar dahi öldürülmezler.⁶⁷

Tövbe ettikten sonra zekât vermeyi ve namaz kılmayı kabul edenler, namaz vakti girmedeği için henüz namaz kılmasalar veya zekâta tabi mallarının üzerinden bir yıl geçmediği için henüz zekât vermeseler bile sırf kabullerinden dolayı Müslüman oldukları için öldürülmeyecekleri hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Bu da müşriklerin öldürülmeme sebebinin namaz kılma veya zekât verme fiillerine bağlanmadığını, aksine bu ibadetlerin farz olduğunu kabul etmelerine bağlandığını göstermektedir.⁶⁸ Dolayısıyla ilgili

⁵⁹ İbnü'l-Hâc, *el-Medhal*, 1/213; Kâdî Abdülvehhâb, *el-İsrâf*, 1/352.

⁶⁰ et-Tevbe 9/5.

⁶¹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 40.

⁶² Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/526.

⁶³ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/292; Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî, *el-Muhtasar* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410), 8/128.

⁶⁴ Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/272-273.

⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/331; Ebü'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/385.

⁶⁶ et-Tevbe 9/5.

⁶⁷ Menbecî, *el-Lübâb*, 1/157.

⁶⁸ Menbecî, *el-Lübâb*, 1/157.

ayet, inandığı halde namaz kılmayanların öldürülemeyeceğini göstermektedir. Hanefiler, ilgili ayette öldürülmesi istenenlerin müşrikler olduğunu ve tövbe ettikten sonra kendisinde şirk isimlendirmesi bulunmayanların kanlarının akıtılmasının caiz olmadığını kaydetmektedirler.⁶⁹ Görüşlerini teyit etmek için de “Allah’tan başka ilah olmadığına ve benim onun resulü olduğuma şahadet eden Müslümanın kanı ancak üç şeyden birisiyle helal olur. Zina eden evli, kısas (kasıtlı adam öldürmelerde) ve iman ettikten sonra dinden dönüp cemaatten ayrılan”⁷⁰ hadisini delil olarak kullanmaktadırlar.⁷¹ Hanefiler, Hz. Ebû Bekir’in zekât vermeyenlerle savaşmasında da bu durumun söz konusu olduğunu ifade etmektedirler. Nitekim Hanefiler, Hz. Ebû Bekir’in Araplarla yaptığı savaşın, onların zekât vermekten kaçınmalarından değil, zekâtın farz olduğunu inkâr etmelerinden dolayı mürted durumuna düşmelerinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bu görüşlerini de “Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Araplar topluca irtidâd ettiler” ve “Hz. Peygamber’in vefatından sonra Medine ehli hariç Araplar İslam’dan irtidâdda bulundular”⁷² gibi rivayetlerle desteklemektedirler.⁷³

2.2.2. İrtidat Cezası

Bazı Mâlikî fakihlere göre namaz kılmayan mürted olup küfre düştüğü için öldürülür. Dolayısıyla namaz kılmayana verilen ölüm cezası irtidâd kapsamında had cezasıdır. Örneğin; Mâlikîler’den İbn Habîb (ö. 238/853) ve İbn Abdülhakem’e (ö. 214/829) göre namazı terk eden küfre düşmüştür. Bu görüşü savunanlar delil olarak “Namazı terk eden kâfir olmuştur”⁷⁴, “Namazı terk edenin (yaptığı) amelleri boşa gitmiştir”⁷⁵ ve “Bizim namazımızı kılan, kiblemize yönelen Müslümandır ve bunun için Allah’ın zimmeti vardır. Namazı engelleyen (kılmayan) kâfirdir ve cizye ödemesi gerekir”⁷⁶ gibi hadisleri⁷⁷ kullanmaktadırlar. Bu görüşü savunanlar sırf namazı terk etmenin tek başına küfrü gerektirmediğini fakat bu durumun kişinin kâfir olduğuna delil olduğunu belirtmektedirler. Bunlar inandığı halde namazı terk eden için mürtede öngörülen hükümleri uygularlar. Örneğin; inandığı halde namaz kılmayan ölür veya öldürülürse bunun mirası fey kapsamında beytül mâle verilir.⁷⁸ Şâfiî mezhebinde bir veche göre de namaz kılmayanın öldürülmesi, mürted olup dinden çıkmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁹

Ahmed b. Hanbel’den yapılan bir diğer rivayete göre Hanbelî mezhebinde namazı terk eden küfre düştüğü yani mürted olduğu için öldürülür. Bu görüşü benimseyenlere göre namaz kılmayan irtidâd suçu işlediği için öldürüldüğünden cenaze işlemlerinde kendisine Müslüman muamelesi yapılmaz. Örneğin; cenazesi yıkanmaz, kefenlenmez ve Müslümanların kabristanına defnedilmez. Aynı şekilde bu kişi mirasçı olamayacağı gibi kendisine de mirasçı olunamaz. Mezhepte Hırakî (ö. 334/946) ve Zerkeşî’nin (ö. 772/1370) zahir kelimalarının bu yönde olduğu ve mezhepte kahir ekseriyetin de bu görüşü savunduğu olduğu belirtilmektedir.⁸⁰ Fakat bu görüş İbn Kudâme ve Ebû’l-Ferec’in İbn Battâ’dan yaptıkları “namaz kılmayanın kâfir olmayacağı, mezhepteki görüşün de bu yönde olduğu ve konu hakkında mezhepte ihtilaf bulunmadığı” şeklindeki nakille çelişmektedir.⁸¹

⁶⁹ Menbecî, *el-Lübâb*, 1/159.

⁷⁰ Buhârî, “Diyât” 87; Müslim, “Kasâme” 6.

⁷¹ Menbecî, *el-Lübâb*, 1/160.

⁷² Benzer hadisler için bk. Buhârî, “Zekât” 24; Müslim, “İmân” 8.

⁷³ Menbecî, *el-Lübâb*, 1/158.

⁷⁴ Müslim, “İmân” 35; Ahmed, *el-Müsned*, 23/365.

⁷⁵ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf (Mektebetü’r-Rüşd, 1409), 6/167; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahsîl*, 1/476.

⁷⁶ Hadisin ilk bölümü için bk. Buhârî, “Salât” 6; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahsîl*, 1/476.

⁷⁷ Namazı terk edenler hakkında varid olan hadislerin değerlendirilmesi için bk. Yunus Hatipoğlu, *Namazı Terk Etmenin Hükümü İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018); Abdulvehhab Gözün, “Bir Vakit Namazı Terk Edenin Durumuyla İlgili Bazı Rivayetlerin Kritiği”, *Mütefekkir Aksaray İslami İlimler Fakültesi* 7/13 (2020), 177-200.

⁷⁸ İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahsîl*, 1/476; Adevî, *Hâşiyetü’l-Adevî*, 1/102; Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî, *et-Tavzîh*, thk. Ahmed b. Abdülkerim Necib (Merkezü Necibeveyh, 2008), 1/438.

⁷⁹ Nevevî, *el-Mecmû’*, 3/14.

⁸⁰ Zerkeşî, *Şerhu’z-Zerkeşî*, 2/273-274; İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-fetâvâ*, 22/48.

⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/331; Ebû’l-Ferec, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 1/385.

İmanın kavî ve amelden oluştuğunu ifade eden İbn Kayyim, namaz kılmayanın küfrü hakkında farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre namaz kılmayan itikat veya inkâr bağlamında imana zıt olmayan bir küfür işlemiştir. Nitekim İbn Kayyim, imanın şubelerini kavî ve fiilî olmak üzere iki kısma ayırdıktan sonra küfrü de kavî ve fiilî olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kavî olan imanın zeval bulmasıyla imanın zeval bulacağını, aynı şekilde imanın zevalini gerektirecek fiilin yapılmasıyla da imanın zail olacağını kaydetmektedir. Örneğin; kişi kendi tercihi doğrultusunda küfrü gerektirecek bir söylemde bulunduğu kavî küfür; puta tapması ve Mushaf'la alay etmesi gibi durumlarda da fiilî küfür işlemektedir. İbn Kayyim, imanın hakikatte kavî ve amelden oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre kavî kalbin sözü yani itikat ve dilin sözü yani kelimeyi şahadet olmak üzere ikiye ayrılır. Aynı şekilde amel de kalbin ameli yani niyet ile ihlas ve organların ameli olmak üzere iki kısımdır. İbn Kayyim, bu dört unsurun kişide bulunmaması durumunda ondan imanının tamamen gideceğini belirtmektedir. Örneğin; kalbin tasdikinin olmaması durumunda diğerlerinin kişiye fayda vermeyeceğini kaydeder. İbn Kayyim Ehl-i sünnet âlimlerinin kalbin amelinin (itaat ve muhabbetin) zail olmasından sonra kalbin tasdik etmesinin kişinin Müslüman olmasına bir fayda sağlamayacağı hususunda icma ettiklerini belirtir. Örneğin; Firavun veya müşriklerin Peygamber'in doğru söylediğini tasdik etmelerine rağmen ona tabi olmayacakları yönündeki açıklamalarında olduğu gibi tasdikleri onlara fayda vermemiştir. İbn Kayyim, kalbin amelinin zail olmasıyla imanın gitmesinden hareketle, organların amellerinin en büyüğünün yok olması ile de imanın yok olacağı sonucuna varmaktadır. Küfrü, amelî ve cuhud-inad küfrü olmak üzere iki kısma ayıran İbn Kayyim, cuhud küfrü yani kişinin Allah'ın emirlerini, isimlerini, sıfatlarını, fiillerini ve verdiği hükümleri bilerek inkâr etmesi şeklinde açıklamaktadır. O, amelî küfrü ise imana zıt olan ve imana zıt olmayan şekilde ikiye ayırmaktadır. Örneğin; puta tapmak, Kur'an'la dalga geçmek, peygamberleri öldürmek veya onlara sövmek imana zıttır. İbn Kayyim, Allah'ın indirdiklerinin dışında bir şeyle hüküm vermenin ve namazı terk etmenin ise amelî küfür olduğunu, itikat veya inkâr bağlamında imana zıt olan bir küfür olmadığını kaydetmektedir. Ona göre, amelî küfür kişiyi tam olarak İslâm dairesinden çıkarmamaktadır. Örneğin; her ne kadar hadislerde zina eden, hırsızlık yapan ve içki içenden iman isminin kaldırıldığı ifade edilse de bu fiillerin kişiyi İslâm dairesinden çıkarmadığını belirtir. Bu bağlamda namazı terk eden amelî küfür işlemekle birlikte İslâm dairesinden çıkmamıştır. Ona göre amelî küfürle kastedilen bilinen küfrün dışında bir küfürdür.⁸²

Namaz kılmayanın irtidâd haddi kapsamında öldürüleceğine dair Hanbelî fakihlerin ileri sürdükleri delillerin başında *"Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe ederler, namazlarını kırlarlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın"*⁸³ ayeti gelmektedir. Nitekim ayette müşriklerin öldürülmemeleri tövbe edip namaz kılmaları ve zekât vermelerine bağlanmıştır. Namaz kılmayanın da ayette belirtilen şartları tam olarak yerine getirmediği için öldürülmesi gerektiği kaydedilmektedir.⁸⁴ Ayrıca namaz kılmayanın kâfir olacağını da Hz. Peygamber'den rivayet edilen *"Kulla küfür arasında namazı terk etmek vardır"*⁸⁵, *"Kişiyle küfür arasında namazın terki vardır"* ve *"Bizimle onlar arasında namazın terki vardır. Namazı terk eden kâfir olur"*⁸⁶ hadislerine dayandırmaktadırlar.⁸⁷ Aynı şekilde inandığı halde namaz kılmayanın küfre düşeceğini savunanlar, görüşlerini teyit etmek için konu hakkında bazı sahâbîlerin görüşlerine de yer vermektedirler. Hz. Ömer'in *"Namazı terk edenin İslâm'dan hissesi yoktur"*,⁸⁸

⁸² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitâbu's-salât ve hükmü târikiha*, 31-33.

⁸³ et-Tevbe 9/5.

⁸⁴ Ebû'l-Ferec, *es-Serhu'l-kebîr*, 1/384; Zerkeşi, *Serhu'z-Zerkeşi*, 2/269.

⁸⁵ Müslim, "İmân" 35; Ahmed, *el-Müsned*, 23/365.

⁸⁶ Ahmed, *el-Müsned*, 38/20.

⁸⁷ Konu hakkında sahâbe görüşleri için bk. İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 4/225.

⁸⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/439 (Hadis no: 37074); Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Hind: el-Meclisü'l-Ulyâ, 1403), 1/150.

Hiz. Ali'nin "Namaz kılmayan kâfirdir"⁸⁹ ve İbn Mes'ûd'un "Namaz kılmayanın dini yoktur"⁹⁰ gibi rivayetler bu görüşü savunanların müracaat ettikleri başlıca örneklerdendir.⁹¹

Hanbelîler, namaz dışındaki ibadetlerin terk edilmesinden dolayı ölüm cezası gerekmemesine rağmen namazı terk edenin öldürölme gerekçelerini, namazın bedenlen veya malla niyabet kabul etmeyen kişinin bizzat yerine getirmesi gerekli olan kelime-i şehadet gibi İslam'ın rükünlerinden birisi olmasıyla açıklarlar.⁹²

İnandığı halde namazı terk edenin kâfir olacağı görüşüne katılmayan İbn Kudâme eserinde, namaz kılmayanın Müslüman olduğunu gösteren birçok rivayete⁹³ yer verdikten sonra namazı terk edenin Müslüman olduğuna dair icmâ bulunduğunu ifade etmektedir. İbn Kudâme hiçbir dönemde namaz kılmayanın cenazesinin yıkanmadığına, cenaze namazının kılınmadığına, gayrimüslimlerin kabirlerine defnedildiğine ve terekesinin mirasçılara verilmediğine dair bir uygulamanın bulunmamasını da delil olarak kullanmaktadır. Ayrıca inandığı halde namaz kılmayanın kılmadığı namazları kaza etmesi gerektiği hususunda fakihler arasında ittifak bulunmasının da namaz kılmayanın mürted olmadığına delil olduğunu belirten İbn Kudâme, inandığı halde namaz kılmayanların mürted olmaları durumunda, kılmadıkları namazları kaza etmekle mükellef olmayacaklarına da vurgu yapmaktadır.⁹⁴ İbn Kudâme ve Ebü'l-Ferec namaz kılmayanın küfre düştüğünü ifade eden hadislerin "Müslümana sövmek fasıklıktır. Onu öldürmek ise küfürdür", "(Müslüman) kardeşine 'Ey kâfir! diyen bu sözle iki şeyden birini satın almıştır", "Hayızlı kadınla cinsel ilişkiye giren, arkadan cinsel ilişkide bulunan ve kâhine giden Muhammed'e (s.a.v.) gönderileni inkâr etmiştir", "Allah dışında bir şeye yemin eden Allah'a şirk koşturmuştur." ve "İçki içen putlara tapan gibidir" şeklindeki rivayetlerde olduğu gibi gerçek anlamları dışında kullanıldığını belirtirler. İbn Kudâme, bu tür hadislerde ilgili günahların büyüklüğüne işaret etmek ve bu günahları işleyenleri sert ve katı bir şekilde uyarmak için bu tür ifadeler kullanıldığını dile getirmektedir. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen ve inandığı halde namaz kılmayanın mürted olamayacağını gösteren rivayetin daha doğru olduğunu da kaydetmektedir.⁹⁵

Hanefiler inandığı halde namaz kılmayanın mürted olduğunu savunanların görüşlerinde isabetli olmadıklarını belirtmekte ve konu hakkında ileri sürdükleri hadisleri de yorumlamaktadırlar. Örneğin; zahir anlamı itibarıyla namazı terk edenin küfre düşeceğini gösteren "Rasûlullah'ın ashabı namaz dışında herhangi bir amelin terkini küfür olarak görmezdi"⁹⁶ şeklindeki rivayetin iki şekilde anlaşılabilirliğini belirtirler.

1. Rivayette geçen "كان أصحاب رسول الله" cümlesinde muzaf hazfedilerek onun yerine muzâfunileyh zikredilmiştir. İbarenin aslı "كان بعض أصحاب رسول الله" dır ve bu durumda ilgili rivayetin anlamı "Rasûlullah'ın bazı ashabı namaz dışında herhangi bir amelin terkini küfür olarak görmezdi" şeklinde olacaktır. Bu anlam doğrultusunda ilgili rivayetten sadece bazı sahâbenin namaz kılmayanı küfürle itham ettikleri konu hakkında çoğu sahâbenin aynı görüşü benimsemediği anlaşılmaktadır.

2. İlgili rivayet, namaz kılmayanın küfürle itham edileceği hususunda tüm sahâbenin fikir birliği içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Hanefiler bu ikinci anlam üzerinden hareketle ilgili hadisin namaz kılmayanın küfürle itham edileceğine dair delil olamayacağını belirtirler. Nitekim Hanefiler, bu hadisin âhad yolla rivayet edildiğine ve bu yolla gelen icmân cumhur tarafından delil olarak kabul edilmediğine vurgu yapmaktadırlar. Ayrıca Hanefiler, sahâbenin bu yöndeki görüşlerinin "Kişiyile küfür arasında namazı terk etmek vardır"⁹⁷ ve "Namazı terk eden küfre düşer" hadislerine dayandığını ve bu tür hadislerde namaz kılmayanın

⁸⁹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/171 (Hadis no: 30436).

⁹⁰ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/167 (Hadis no: 30397).

⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/331; Ebü'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/384; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/275.

⁹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/329-330.

⁹³ Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/331-332.

⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/332; Ebü'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/386.

⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/332; Ebü'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/386.

⁹⁶ Tirmîzî, "İmân" 38.

⁹⁷ Müslim, "İmân" 35; Ahmed, *el-Müsned*, 23/365.

küfre düşmesi değil de namaz kılmamanın büyük günah olduğunu ve namaz kılmayanların sert ve katı bir şekilde eleştirildiğini ifade etmektedirler.⁹⁸ Nitekim Hz. Peygamber'in kimi günahlar için yaptığı açıklamalarda da bu şekilde tutum sergilediği görülmektedir. Örneğin; Tirmizî, "Hayızlı kadınla cinsel ilişkiye giren, eşyle arkadan cinsel ilişkide bulunan ve kâhine giden Muhammed'e gönderileni inkâr etmiştir" hadisini rivayet ettikten sonra ilgili günahların büyüklüğünü göstermek için Hz. Peygamber'in katı bir tavır sergileyerek bu tür ifadeler kullandığını ve bu günahları işleyenlerin dinden çıktıklarını kastetmediğini kaydetmektedir.⁹⁹

Tahâvî, namazın farz olduğunu inkâr etmediği halde namaz kılmayanlar için ileri sürülen delilleri sıraladıktan sonra¹⁰⁰ "kişiyle küfür arasında namazı terk etmek vardır"¹⁰¹ hadisinde geçen "küfür" kelimesinin terim anlamında değil de sözlük anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Ona göre hadiste namaz kılmayanın imanının üzerini örttüğü ve namaz kılmamaya devam ettiği sürece de imanını iyice gizlediği kastedilmektedir.¹⁰² Tahâvî, namaz kılmayanın kâfir olmadığına dair bir diğer delilin ise namaz kılmayana namaz kılmasının emredilmesi, kâfire ise namaz kılmasının emredilmemesi olduğunu belirtir. Bu bağlamda Tahâvî, şayet namaz kılmayan kâfir olacak olsaydı ona namaz kılması yerine Müslüman olmasının emredilmesinin gerektiğini, namaz kılmayana namaz kılmasının emredilmesinin aslında onun Müslüman olduğuna dair en önemli delil olduğunu belirtmektedir.¹⁰³

Mâlikîler, inandığı halde namaz kılmayanın küfre düşeceğini ifade eden nasların zahir anlamlarına göre hüküm verildiğini fakat konu hakkında ileri sürülen nasların te'vile açık olduğunu belirtirler. Mâlikîler "Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar"¹⁰⁴ ayetini delil göstererek Allah'a şirk koşma dışında bütün günahların bağışlanabileceğini ifade eden bu ayetin inandığı halde namaz kılmayanın tekfir edilemeyeceğini gösterdiğini belirtirler.¹⁰⁵ Ayrıca Mâlikîler, farz olduğuna inandığı halde namaz kılmayanın küfre düşeceğini iddia edenlerin delil olarak ileri sürdükleri "Kişiyle küfür arasında namazı terk etmek vardır"¹⁰⁶ hadisini ise yorumlamaktadırlar. Onlara göre "بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ الْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ" cümlesinde "الْكُفْرُ" kelimesinden önce bir muzâf hazfedilmiştir yerine muzâfun ileyh getirilmiştir. İbarenin aslı "بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ حُكْمِ الْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ" dir ve bu durumda hadiste ifade edilen "Kişiyle küfür hükmü arasında namazı terk etmek vardır" şeklindedir. Mâlikîler, küfür hakkında verilen hükmün ölüm cezası olduğunu ve ilgili ayetin namaz kılmayanların küfre düştüklerini göstermekten ziyade onların öldürülmesi gerektiğini ifade ettiğini savunurlar.¹⁰⁷ Mâlikîler namaz kılmayanın küfürle itham edilemeyeceğine dair "Allah beş vakit namazı kullarına farz kılmıştır. Kim bunları hakkıyla yerine getirir ve ihmalde bulunmazsa Allah'ın onlar için verdiği bir söz yoktur. Dilerse onlara azap eder, dilerse onları affedip cennetine koyar"¹⁰⁸ hadisini de delil olarak getirirler. Nitekim ilgili hadisin Allah'ın dilemesiyle namazı kılmayanların da cennete girebileceğine dair delil olduğunu ve namazı terk edenin kâfir olarak nitelenemeyeceğini gösterdiğini kaydederler.¹⁰⁹

Şâfiîler, namaz kılmayanın kâfir olacağını iddia edenlerin konu hakkında ileri sürdükleri "Küfürle iman arasında namazı terk etmek vardır. Namazı terk eden kâfir olur"¹¹⁰ hadisini yorumlamaktadırlar. Onlara göre bu rivayet ya namazın farz olduğunu kabul etmeyenler hakkında söylenmiştir ya da inandığı halde namaz kılmayanları uyarmak için sert

⁹⁸ Menbecî, *el-Lübâb*, 1/155-156.

⁹⁹ Tirmizî, "Tahâret", 1; Menbecî, *el-Lübâb*, 1/156-157.

¹⁰⁰ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 8/195 vd.

¹⁰¹ Müslim, "İmân" 35; Ahmed, *el-Müsned*, 23/365.

¹⁰² Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 8/205. Ayrıca bk. Malatî, *el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar*, 1/92-93.

¹⁰³ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 8/206.

¹⁰⁴ en-Nisâ 4/48.

¹⁰⁵ Kâdî Abdülvehhâb, *Uyûnü'l-mesâil*, 161; Tenûhî el-Mehdevî, *et-Tenbîh*, 1/375.

¹⁰⁶ Müslim, "İmân" 35; Ahmed, *el-Müsned*, 23/365.

¹⁰⁷ Kâdî Abdülvehhâb, *el-İsrâf*, 1/352.

¹⁰⁸ Mâlik, *el-Muvatta*, 2/169; Ahmed, *el-Müsned*, 37/366.

¹⁰⁹ Karâfî, *ez-Zahire*, 2/482; Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, 1/102.

¹¹⁰ Müslim, "İmân" 35; Ahmed, *el-Müsned*, 23/365.

ve katı bir tavır sergileyerek bu tür ifadeler kullanılmıştır.¹¹¹ Şâfiîler, haram olduğuna inandığı halde haram bir fiil işleyen kâfir olmayacağı gibi inandığı halde emredilen bir fiili terk edenin de kâfir olmayacağını belirtirler. Ayrıca onlara göre kişi inandığı halde namazı kılmamakla kâfir olacak olsaydı, namaz kılmakla da Müslüman olacaktı ve bu durumda inanmadığı halde namaz kılanın Müslüman, inandığı halde namazı kılmayanın ise kâfir sayılacağını belirterek bunu kabul edenin olmadığını, dolayısıyla inandığı halde namaz kılmayanın kâfir olmayacağını belirtirler.¹¹² Şâfiîler, namaz kılmayanın kâfir olacağına dair Hz. Peygamber'den yapılan "Namazı terk eden kâfir olmuştur"¹¹³ hadisini ise iki şekilde yorumlamaktadırlar. Birincisi bu hadis "emanete ihanet edenin imanı yoktur"¹¹⁴ rivayetinde olduğu gibi bu işi yapanları sert bir şekilde azarlamak (zacr) için söylenmiştir. İkincisi ise namaz kılmayanın hükmünün, kanının mubah olması yönünden kâfirin hükmünde olduğunu belirtmek için ifade edilmiştir.¹¹⁵ Bu ikinci durumda da ilgili hadisin namaz kılmayanın öldürüleceğine dair kendi görüşlerine delil olduğunu savunurlar.¹¹⁶

3. NAMAZI KILMAYANIN TESPİTİ VE CEZANIN İNFAZI

İslam'da berâet-i zimmet asıl olduğundan suç işlediğine dair delil bulunmadığı sürece kişinin masum olduğuna hükmedilir ve ona ceza verilemez.¹¹⁷ İnandığı halde namaz kılmayan, cumhura göre had, Hanefîler'e göre ise ta'zîr suçu işlemiş kabul edilmektedir. Mezheplerin konu hakkında öngördükleri cezanın verilebilmesi için bu durumun mahkemede hâkim veya nâibinin huzurunda¹¹⁸ ispat edilmesi gerekmektedir. İslâm hukukunda bir suçun ispat edilebilmesi için ikrar (itiraf), şahitlik, yemin, yeminden kaçınma, karine, yazılı belge, kasâme, bilirkişi ve hâkimin özel bilgisi gibi başlıca ispat vasıtalarından birine ihtiyaç duyulmaktadır.¹¹⁹ Mahkemede şartlarına uygun bir şekilde ispat vasıtalarından birisiyle işlenen suçun ispat edilmesi durumunda yönetici veya hâkimin takdiri dâhilinde hükümlüye had veya ta'zîr cezası verilir. Fakat mahkeme tarafından verilen bu ceza hemen infaz edilmez, tövbe etmesi için hükümlüye belirli bir süre fırsat tanınır. Kendisine tanınan süre içerisinde hükümlü tövbe edip namaz kılmayacak olursa mahkemenin verdiği ceza infaz edilir. Bu başlık altında mezheplere göre mahkeme tarafından verilen hükmün infazından önce hükümlü için işletilecek süreç ele alınacaktır.

Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre namazın farz olduğunu kabul ettiği halde kasıtlı olarak namazı terk edene ta'zîr cezası kapsamında hapis cezası verilir.¹²⁰ Ancak hükümlü tövbe edip namaz kılmayacak olursa verilen hapis cezası düşürülür. Aynı şekilde hapse girdikten sonra da kişi tövbe edip namaz kılmayacak olursa kendisine verilen hapis cezası sonlandırılır. Bazı Hanefî fakihler, inandığı halde namaz kılmayana ta'zîr cezası kapsamında sopa cezası öngörmektedirler.¹²¹ Ta'zîr kapsamında namaz kılmayana ne tür cezaların verileceği devlet başkanı veya hâkimin takdirine bırakılmıştır ve verilen cezalar değişken olup

¹¹¹ Şemseddin Muhammed b. Ebi'l- Abbâs er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404), 2/429.

¹¹² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/527.

¹¹³ Müslim, "İmân" 35; Ahmed, *el-Müsned*, 23/365.

¹¹⁴ Ahmed, *el-Müsned*, 19/376.

¹¹⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/527; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 2/652.

¹¹⁶ Namaz kılmayan kişiye irtidâd gerekçesiyle verilen cezanın bir benzeri büyücülük suçu işleyenlere de öngörülmektedir. Konunun detayları için bk. Yusuf Erdem Gezgîn, "İslam Ceza Hukuku Bağlamında Büyücülük Suçu", *Mütefekkir Aksaray İslami İlimler Fakültesi* 7/14 (2020), 475-478.

¹¹⁷ Emin Efendi Zâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul, 2017), 1/56-58.

¹¹⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/402.

¹¹⁹ Muhammed Mustafa ez-Zuhaylî, *Vesâilü'l-isbât* (Dimaşk: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1982), 1/99.

¹²⁰ Rükniüslâm Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nütef fi'l-fetâvâ*, thk. Salâhudin Nâhî (Beyrut: Dâru'l-Furkân, 1404), 2/694; Şeyhizâde, *Mecmau'l-enhur*, 1/147-148; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1386), 4/67.

¹²¹ Şeyhizâde, *Mecmau'l-enhur*, 1/147-148; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/67.

dönemden döneme farklılık arz etmektedir. Örneğin; Osmanlı devletinde inandığı halde namaz kılmayana hapis ve sopa cezalarının yanı sıra para ve teşhir cezaları da verilmiştir.¹²²

Mâlikî mezhebinde namaz kılmayana verilen cezanın infazından önce suçlunun tövbe etmeye davet edilmesinin gerekli olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır. Bazı Mâlikîler “*Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe ederler, namazlarını kılarlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın*”¹²³ ayetinden hareketle namaz kılmayanın tövbe etmesine fırsat tanınmasının gerekli olduğunu ve tövbe etmesi durumunda cezanın infaz edilmeyeceğini savunurlar.¹²⁴ Bazıları ise tövbenin had cezasını düşürmeyeceği kanısından hareketle namaz kılmayana tövbe etmesi için fırsat vermenin gerekli olmadığını savunurlar.¹²⁵

Mâlikî mezhebinde tövbe etme imkânı tanınmasına rağmen yine de namaz kılınmayacak olursa verilen cezanın ne zaman infaz edileceği hususunda üç farklı kavil bulunmaktadır. Mezhepte meşhur olan birinci kavle göre namaz kılmayan için öngörülen cezanın infaz vakti namazın zaruri vaktidir. Zaruri vakitte, vakit namazından bir rekât kılınamayacak kadar zaman daraldıysa bu durumda verilen ceza infaz edilir. Örneğin; öğle namazını terk eden mukim kimse için, ikindi namazı vaktinde güneş batmadan önce öğlenin dört rekât farzı ile ikindi namazının farzından en az bir rekât olmak üzere toplam beş rekât namaz kılacak kadar vaktin kalmaması durumunda verilen ceza güneşin batışı beklenmeksizin infaz edilir. Seferi olan içinse iki rekât öğle namazı ile bir rekât ikindi namazından olmak üzere toplam üç rekât namaz kılacak kadar vakit kalmaması durumunda aynı şekilde öngörülen ceza güneşin batışı beklenmeksizin infaz edilir. İkinci kavle göre zaruri vakitte kılınmayan namaz ile vakit namazının tüm rekâtları kılınamayacak kadar zamanın daraldıysa verilen ceza infaz edilir. Üçüncü kavle göre ise ihtiyari vaktin çıkmasından korkulana değin namaz kılmayana mühlet verilir. İhtiyari vaktin çıkmasıyla birlikte verilen ceza infaz edilir. Ancak bu kavlin, usul açısından zayıf olduğu belirtilmektedir. Çünkü namazı ihtiyari vakitten sonraya bırakmak haram olmayıp mekruhtur. Bu görüşe göre mekruh işleyen öldürülmesi gerekecektir ve bu da tutarlı değildir.¹²⁶ Mezhepte ilgili kaviller dışında bir görüşe göre namazların zaruri vakti çıkmadığı sürece verilen ceza infaz edilmez. Mezhepte kıyasa en uygun görüşün de bu olduğu belirtilmektedir. Nitekim namaz kılmayana öngörülen ceza namazın terk edilmesine bağlanmıştır. Namazın terk edilmesi ise namaz vaktinin çıkmasıyla anlaşılacaktır ve vakit çıkmadığı sürece verilen ceza infaz edilemez.¹²⁷

Şâfiî’ye göre inandığı halde namaz kılmayana tövbe edip namaz kılması telkin edilerek aksi halde öldürüleceği söylenir. Buna rağmen tövbe edip namaz kılmayacak olursa bu kişi had kapsamında öldürülür.¹²⁸ Şâfiî mezhebinde namaz kılmayanın tövbeye davet edilmesinin gerekli olup olmadığı hususunda da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Mezhepte çoğunluğun benimsediği görüşe göre zorunlu olmamakla birlikte namaz kılmayana üç gün mühlet verilir ve o kişi bu süre zarfında tövbe etmeye davet edilir.¹²⁹ Tövbeye davet edilen tövbe ettiğini ve namazını evinde kılacağını söyleyecek olursa serbest bırakılır ve namaz kılıp kılmadığının da

¹²² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta’zir Suç ve Cezaları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2017), 350-352; Ahmet Akın, “Osmanlı Devleti’nde Din Görevlilerinin Rolü (XVI. Asırda, Bursa’da)”, *Diyanet İlmî Dergi* 40/3 (2004), 67-68.

¹²³ et-Tevbe 9/5.

¹²⁴ Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/483.

¹²⁵ Kâdî Abdülvehhâb, *Uyûnü’l-mesâil*, 161.

¹²⁶ Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/483; Tenûhî el-Mehdevî, *et-Tenbîh*, 1/375-376; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahsil*, 1/476; Cündî, *et-Tavzîh*, 1/438.

¹²⁷ Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/483; Cündî, *et-Tavzîh*, 1/438.

¹²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1410), 1/291; Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl Müzenî, *el-Muhtasar* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1410), 8/128; Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 2/525; Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, 2/651; Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn*, 2/146.

¹²⁹ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, 2/653; Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn*, 2/147; Müzenî, *el-Muhtasar*, 8/128; Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 2/525.

takibatı yapılmaz.¹³⁰ Nevevî (ö. 676/1277), konu hakkında mezhepteki görüşün namaz kılmayana mühlet verilmemesi yönünde olduğunu belirtmektedir.¹³¹

Mâlikî mezhebinde olduğu gibi Şâfiî mezhebinde de tövbeye davet edilen için öngörülen cezanın infazının ne zaman yapılması gerektiği konusunda iki görüş vardır. Ebû İshâk el-Mervezî (ö. 340/951) ve ashabının savunduğu birinci görüşe göre bir vakit namaz kılmayan kişi için sonraki namazın vaktinde vakit namazını kıldıktan sonra kılmadığı namazı kaza edecek kadar bir zamanın kalmaması durumunda verilen ceza infaz edilir.¹³² Ebû Saîd el-İstahrî'nin (ö. 328/940) temsil ettiği ikinci görüşe göre ise üç vakit namaz kılmayan kişi için dördüncü namazın vaktinde ilgili namaz dışında başka bir namaz kılamayacak kadar vakit daralacak olursa hakkında verilen ceza infaz edilir. İnfaz için dördüncü vaktin çıkması beklenmez.¹³³ Şâfiî mezhebinde Cüveynî, namazın vaktiyle ilgili farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre namazı kılmayanın öldürülmesi zaruri vaktin çıkmasıyla gerekli olur. Örneğin; öğle namazını kılmayan güneş batıncaya kadar öldürülmez. Nitekim seferiler için öğle ve ikindi namazlarının vakti zevalden güneşin batışına kadar devam etmektedir. Aynı şekilde akşam namazını kılmayan sabah namazının vakti girinceye kadar öldürülmez. Nitekim seferi için akşam ve yatsı namazlarının vakti güneşin batışından fecr-i sâdık kadar devam etmektedir.¹³⁴ Şâfiî mezhebinde namaz kılmayana verilen cezanın nasıl infaz edileceği hususunda iki vecih bulunmaktadır. Ebû İshâk el-Mervezî (ö. 340/951) ve mezhepteki fakihlerin çoğunluğunun temsil ettiği birinci veche göre namaz kılmayan boynu vurularak öldürülür.¹³⁵ Ebû'l-Abbâs ve Ebû Hâmid'in savunduğu ikinci veche göre ise namaz kılmayan dövülerek öldürülür.¹³⁶

Hanbelîler'e göre akıl-baliğ olan mükellef, ister namazı inkâr etsin isterse inandığı halde kılmasın üç gün boyunca hapsedilerek her namaz vaktinde tövbe etmeye ve namaz kılmaya davet edilir ve namaz kılmaması durumunda öldürüleceği tehdidinde bulunulur. Buna rağmen yine de tövbe etmeyecek olursa hakkında verilen ceza infaz edilir.¹³⁷

Hanbelî mezhebinde inandığı halde namaz kılmayana ölüm cezasının ne zaman verileceği hususunda iki rivayet bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir rivayete göre bir vakit namazı kılmayana ölüm cezası verilir. Çünkü kişi bir vakit namazı kılmamakla "târikü's-salât" vasfına haiz olmuştur. İlgili rivayetlerde kaç vakit namazın kılınmaması durumunda ölüm cezası verilmesi gerektiğine dair ayrıntıya yer verilmemesi, bir vakit namaz kılmayan için de ölüm cezası verilebileceğini göstermektedir. Ancak Ahmed b. Hanbel'e göre bir vakit namaz kılmayana ölüm cezası hemen verilmez. Bir sonraki namaz vaktinin girmesi beklenir ve namaz kılmaması durumunda kendisine ölüm cezası verileceği tehdidinde bulunulur. Buna rağmen vakit namazı ile birlikte terk edilen namaz kılınmayacak kadar zaman daraldıysa bu durumda vaktin çıkması beklenmeksizin ölüm cezası verilir. Mezhepte sahih olan görüşün de bu olduğu belirtilmektedir.¹³⁸ Ebû İshâk b. Şâkilâ, sonraki vakit namazıyla cem edilip kılınması caiz olmayan bir namazın terk edilmesi durumunda ölüm cezası verilmesi gerektiğini savunur. İkinci ve sabah namazları sonraki vakit namazlarıyla cem edilerek kılınmadığı için bunların kılınmaması durumunda ölüm cezası verilmesini gerekli görür. İbn Kudâme bunun güzel bir görüş olduğunu kaydetmektedir.¹³⁹ Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir diğer rivayete göre namazı kılmayana hemen ölüm cezası verilmeyip üç namaz

¹³⁰ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/525.

¹³¹ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/147.

¹³² Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/527; Nevevî, *el-Mecmu'*, 2/146.

¹³³ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/527; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 2/652; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/146.

¹³⁴ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 2/652-653; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/147.

¹³⁵ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/528; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 2/653; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/147.

¹³⁶ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/528; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/147.

¹³⁷ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel Ebû Abdullah, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed* (Hind: Dâru'l-İlmiyye, ts.), 1/375; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/329; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/269; Ebû'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/382, 384; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/269.

¹³⁸ Ebû'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/382-383; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/272.

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/330.

vakti daha mühlet verilir. Buna rağmen yine de namaz kılmayacak olur ve dördüncü namaz vaktinde vakit namazıyla birlikte kılmadığı namazları kaza edemeyecek kadar da zaman daralacak olursa ilgili vaktin çıkması beklenmeksizin namaz kılmayana ölüm cezası verilir. Namaz kılmayana üç namaz vakti mühlet verilmesi, namazların kasıtlı olarak kılınmadığının tespit edilmesine yönelik bir işlemdir.¹⁴⁰

SONUÇ

Namazın diğer ibadetler içindeki yerinin vurgulandığı ve namaz kılmamanın hükmü konusunda fakihlerin görüşlerinin incelendiği bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

Namazın önemine dair verilen bilgiler, bu ibadetin diğer ibadetlere kıyasla farklı bir öneme sahip olduğunu ve namazın bir nevi imanın şiarı olduğunu söylemeyi mümkün kılmaktadır. Namazın diğer ibadetlere kıyasla gerek Kur'an gerekse sünnette üzerinde çokça durulması ve namazı terk edenler için hadislerde sert ve katı tehditlerin bulunması, ayrıca namazın Müslümanların sembolü niteliğinde bir ibadet özelliği taşımasından hareketle Müslim ile gayrimüslim arasındaki en önemli ayırt edici unsurlardan biri olması bu durumu teyit etmektedir.

İnandığı halde namaz kılmayan için mezheplerin öngördüğü cezaların had ve ta'zîr olduğu görülmektedir. Namaz kılmayana verilecek cezanın had cezası olduğunu savunan fakihler had cezasının sebebi olarak iki farklı görüş ileri sürmektedirler. Birinci görüşe göre namaz kılmama için öngörülen ceza, müstakil had cezasıdır. İkinci görüşü savunanlara göre ise namaz kılmamak dinden çıkmayı gerektirir ve bunun için öngörülen yaptırım irtidâd kapsamında had cezasıdır. Bu görüşü savunanlara göre namaz kılmama için müstakil bir had cezası bulunmamaktadır. Namaz kılmayanın öldürülmesi gerektiğini savunanlara göre verilen bu ceza had cezası olduğundan devletin af yetkisi yoktur. Namaz kılmamayı ta'zîr suçu kapsamında değerlendiren fakihler, namaz kılmayan için hapis veya sopa cezası öngörmüşlerdir. Ta'zîr cezalarının nitelik ve nicelikleri naslarda yer almamaktadır. Ta'zîr kapsamında ne tür cezaların verileceği devlet başkanı veya hâkimin takdirine bırakılmıştır ve verilen cezalar değişken olup dönemden döneme farklılık arz etmektedir. Örneğin, Osmanlı devletinde inandığı halde namaz kılmayana para ve teşhir cezaları da verilmiştir. Bu görüşü savunanlara göre ise namaz kılmayana verilen ceza ta'zîr cezası olduğundan devletin suçluyu affetme yetkisi bulunmaktadır.

Hanefiler, gerek Kur'an gerekse de sünnette, inandığı halde herhangi bir ibadeti terk edenin öldürüleceğine dair delil bulunmadığı sürece hiç kimsenin öldürülemeyeceğini savunmaktadırlar.

İnandığı halde namaz kılmayan için had cezası öngören mezheplerin konu hakkındaki ayet ve rivayetlerin zahir anlamlarından hareketle bu hükme vardıkları anlaşılmaktadır. Nitekim namaz kılmayanı mürted olarak gören bazı Hanbelîler'e karşın diğer mezheplerin eleştirel tavırları göz önünde bulundurulduğunda onların Hanbelîler'i, nasların zahir anlamıyla hüküm vermekle itham ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar Mâlikî ve Şâfiîler, kimi nasların zahir anlamlarını yorumlayıp te'vil ederek namaz kılmayanın mürted olmayacağını savunsalar da bu durum onların nasların zahir anlamlarından tamamen bağımsız bir şekilde hüküm verdiklerini göstermemektedir. Nitekim kimi nasların zahir anlamlarından hareketle Mâlikî ve Şâfiîler'in, namaz kılmayanlarının had cezası kapsamında öldürülmesi gerektiğine hükmettikleri görülmektedir. Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen bir rivayete ve mezhepteki kimi fakihlere göre inandığı halde namaz kılmayanın mürted olduğuna dair görüşün mezhepte tercih edilmediği ve hiçbir dönemde uygulama alanı bulmadığı da kaydedilmektedir.

Namaz kılmayanın öldürüleceğini savunan mezheplerin kullandıkları bazı delillerin, inandığı halde namaz kılmayanı ifade etmekten ziyade namazı inkâr edenler hakkında varid

¹⁴⁰ Ebû'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1/383; Zerküşî, *Şerhu'z-Zerküşî*, 2/272.

olduğu ve yine konu ile ilgili müşrikler hakkında nazil olan ayetin aynı maksatla inandığı halde namaz kılmayanlara indirildiği de görülmektedir. Yapılan araştırma sonucu inandığı halde namaz kılmayanın öldürüldüğüne dair geçmişte bir uygulama tespit edilememiştir. Bu da namaz kılmayanın öldürülmesine dair görüşlerin İslam toplumunda uygulama alanı bulamadığının bir göstergesi olarak anlaşılabileceği gibi inandığı halde namaz kılmayana “namazını kıl yoksa öldürüleceksin” şeklinde yapılan uyarıdan sonra namaz kılmaya başlaması sebebiyle böyle bir uygulamaya rastlanılmadığının da göstergesi olabilir.

Namaz kılmayan hakkında takip edilen yargı süreci ile cezanın infazından önce yapılan uygulama göz önünde bulundurulduğunda, namaz kılmayana ceza verilmesinden ziyade onun tövbe etmeye zorlanarak namaz kılmaya teşvik edilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Hind: el-Meclisü'l-Ulyâ, 2. Basım, 1403.
- Adevî, Ali b. Ahmed. *Hâşiyetü'l-Adevî*. thk. Yusuf Muhammed el-Bekâî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414.
- Ahmed, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavût - Âdil Mürşid. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.
- Akın, Ahmet. “Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Rolü (XVI. Asırda, Bursa'da)”. *Diyanet İlmî Dergi* 40/3 (2004), 49-70.
- Ali Haydar Efendi, Emin Efendi Zâde. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. 4 Cilt. İstanbul, 2. Basım, 2017.
- Aynî, Bedrüddin Mahmud b. Ahmed b. Musa. *Umdetü'l-kârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Bakır, Musa Kazım. *Horasan Şâfiîliği ve Râfiî*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Başoğlu, Tuncay. “Ta'zîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Ekim 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tazir>
- Behûtî, Mansur b. Yunus. *Keşşâfü'l-kinâ'an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir. *Ensâbü'l-eşraf*. thk. Süheyl Zekkâr. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1417.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tûki'n-Necât, 1422.
- Büyükbâş, Nazım. “İslam Ceza Hukukunda Cezalandırma ve Maslahatların Korunması Arasındaki İlişki”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 34 (Ocak 2013), 144-170.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. Sâid Bekdâş. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 1. Basım, 2010.
- Cündî, Halîl b. İshâk b. Mûsâ. *et-Tavzîh*. thk. Ahmed b. Abdülkerîm Necîb. 8 Cilt. Merkezü Necîbeveyh, 2008.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2007.
- Çelik, İmran Hüseyin. *İslam Hukuk Tarihinde İmam Nevevî ve Fikhî Tercihleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Ebû Abdillâh, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed*. Hind: Dâru'l-İlmiyye, ts.
- Ebû'l-Ferec, Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhu'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Müstasfâ*. thk. Muhammed Abduşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1413.
- Gezgin, Yusuf Erdem. “İslam Ceza Hukuku Bağlamında Büyücülük Suçu”. *Mütefekkir Aksaray İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/14 (2020).

- Gözün, Abdulvehhab. "Bir Vakit Namazı Terk Edenin Durumuyla İlgili Bazı Rivayetlerin Kritiği". *Mütefekkir Aksaray İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (2020), 177-200.
- Haccâvî, Ebû'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ. *el-İknâ'*. thk. Abdüllatîf Muhammed es-Sübkî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Haddâd, Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *el-Cevheretü'n-neyyire*. 2 Cilt. Matbaatü'l-Hayriyye, 1. Basım, 1322.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed. *ed-Dürrü'l-muhtâr*. thk. Abdül Mün'im Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2002.
- Hatipoğlu, Yunus. *Namazı Terk Etmenin Hükmü ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- İbn Abdülber, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstizkâr*. thk. Muhammed Ali Muavviz - Sâlim Muhammed Atâ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- İbn Abdülber, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *et-Temhîd*. thk. Mustafa b. Ahmed Alevî - Muhammed Abdülkebîr Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vizâretü Umûmi'l-Evkâf, 1387.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1386.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed. *et-Tahrîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Dakîkûl'îd, Takıyyüddîn Muhammed b. Ali b. Vehb. *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Ümdeti'l-ahkâm*. 2 Cilt, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemal Yusuf. 7 Cilt. Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *Kitâbu's-salât ve hükmü târikiha*. thk. Abdullah Minşâvî. Mektebetü'l-İmân, ts.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbni Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki. 2 Cilt. Şam: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Rüşd el-Ced, Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. thk. Muhammed Haccî. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Gurabâi'l-İslâmî, 2. Basım, 1988.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-muctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1410.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalîm. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. Abdurrahmân b. Muhammed. Suudi Arabistan: Mecmau'l-Melik Fahd, 1416.
- İbn Yunus es-Sıkkîlî, Muhammed b. Abdullah. *el-Câmi' li-mesâilî'l-Müdevvene*. 24 Cilt. Mekke: Ma'hedü'l-Buhûsi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2013.
- İbnü'l-Hâc, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Abderî. *el-Medhal*. 4 Cilt. Dâru't-Turâs, ts.
- Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr. *Uyûnü'l-mesâil*. thk. Muhammed İbrahim. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2009.
- Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî. *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*. thk. Habîb b. Tâhir. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1420.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân. *ez-Zahîre*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğurabâi'l-İslâmî, 1. Basım, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

- <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12452/869/477189.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Köse, Saffet. *İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrîd*. thk. Muhammed Ahmet Sırac - Ali Cuma Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- Malatî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar*. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, ts.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Hasan A'zamî. 8 Cilt. Ebûzabi: Müessesetü Zâ'id b. Sultân, 1. Basım, 2004.
- Mâverdî, Ahmed b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed - Adil Muhammed. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Menbecî, Cemâlüddîn Ebû Muhammed Ali b. Ebî Yahyâ. *el-Lübâb fi'l-cem'i beyne's-sünneti ve'l-kitâb*. thk. Muhammed Fadli Murad. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2. Basım, ts.
- Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed. *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hılâf*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Mergînânî, Ali b. Ebî Bekr b. Abdulcelil. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Talâl Yusuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Mervezî, Muhammed b. Nasr b. Haccâc. *Ta'zîmü's-salât*. thk. Abdurrahmân Abdülcebbar. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1. Basım, 1406.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1937.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ebî'l-Kasım. *et-Tâc ve'l-iklîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1416.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde. *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc b. Müslim. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil. *el-Muhtasar*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Sünen*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 9 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Metbûâtî'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1406.
- Nevevî, Ebû Zekariyya Muhyiddîn b. Şeref. *el-Mecmu' şerhü'l-Muhezzeb*. 20 Cilt. Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekariyya Muhyiddîn b. Şeref. *Ravzatü't-tâlibîn*. thk. Züheyr eş-Şâviş. 12 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- Orhan, Fatih. *İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Özdemir, Muhittin. *Şâfiî Fırû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî'l- Abbâs. *Nihâyetü'l-muhtâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404.
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvene*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Suğdî, Rüknüslâm Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed. *en-Nütef fi'l-fetâvâ*. thk. Salâhuddîn Nâhî. Beyrut: Dâru'l-Furkân, 2. Basım, 1404.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410.
- Şâtıbî, İbrahim b. Musa. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Âl-i Selmân. 7 Cilt. Kahire: Dâru İbn Affân, 1. Basım, 1417.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Câmi'u's-sağîr*. 1 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1. Basım, 1406.
- Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed. *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnaûd. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1415.
- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *Hâşiyetü't-Tahtâvî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Tenûhî el-Mehdevî, Ebû Tahir İbrâhim b. Abdüssamed. *et-Tenbîh alâ mebdâii't-tevcîh*. thk. Muhammed Belehsan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2007.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed vd. Şâkir. 5 Cilt. Mısır: Mustafâ el-Bâbî, 1395.
- Toksarı, Ali. "Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele". *Bilimname* 8/2 (2010), 47-74.
- Yiğit, Metin. "Bir İbadet Biçimi Olarak Namazın Tarihçesi". *Diyanet İlmi Dergi* 47/1 (2011), 19-30.
- Yüksek, Ali. "Namaz İbadetinin Tarihi Süreci". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/2 (2018), 112-125.
- Zerkeşî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Şerhu'z-Zerkeşî*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ubeykân, 1413.
- Zuhaylî, Muhammed Mustafa. *Vesâilü'l-isbât*. 2 Cilt. Dımaşk: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1. Basım, 1982.